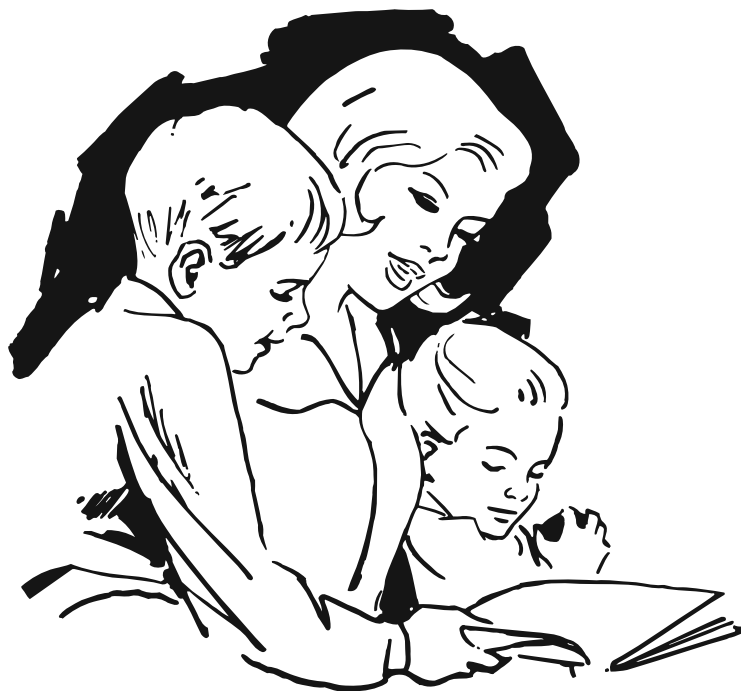

TARINAA KIRJASTOISTA JA
LUKEMISESTA VUOSILTA
— 1910 – 1970 —

EIJA ESKOLA

**Tarinaa kirjastoista ja lukemisesta
vuosilta 1910 – 1970**

*Tekijä kiittää saamastaan Suomen Kulttuurirahaston Päijät-Hämeen rahaston apurahasta.
Takakannen kuvassa kirjan tekijä vanhempiensa kanssa.
Eija Eskolan kotiarkisto.*

© 2019 Eija Eskola

Taitto ja kansi: Books on Demand

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-80-1351-8

**Tarinaa kirjastoista ja lukemisesta
vuosilta 1910 – 1970**

Eija Eskola

Sisältö

Yleiset kirjastot.....	7
<i>Kirjasto on kaappi.....</i>	7
<i>Olisipa oma huone!</i>	10
<i>Huonosti näkyy ja palelee.....</i>	12
<i>Kirjastot sodassa.....</i>	13
<i>Aakkoset piti osata</i>	14
<i>Lastenkirjastot</i>	17
<i>Aikuistumisen rajalla.....</i>	21
<i>Kirjoja sairaille ja vanhoille.....</i>	23
<i>Pienet ja suuret</i>	24
<i>Kymppi</i>	26
<i>Ankara Arvola ja lumoava Lappalainen.....</i>	28
<i>Kirjastonhoitajan hommia</i>	32
<i>Kovaa kohtelua.....</i>	36
<i>Pelottava tuberkuloosi.....</i>	39
<i>Kirjailijakuvia ja ruukkukasveja</i>	41
<i>Hiljaisuus!</i>	43
<i>Kirjastoauto tulee!.....</i>	45
Työväelle, tukkikämpille ja tehtaisiin.....	47
<i>Punaisia kirjastoja</i>	47
<i>Metsien miehet, sotapojat ja merenkävijät</i>	52
Kotien ylpeys.....	57
Kirjan juhlaa kirjallisuusviikolla	62
Matineoita, satutunteja ja viikon kysymyksiä.....	67
<i>Kun kirjastot täyttivät sata vuotta.....</i>	70
<i>Kerrontaa ja tietokilpailuja</i>	71
Ingrid myi ja Olga tarkasti	75
Hyvä ja huono lukeminen	83
<i>Roskaa!</i>	84
<i>Romantiikkaa ja jännitystä.....</i>	86
<i>Sarjakuvat.....</i>	89
<i>Ongelmalliset sanomalehdet.....</i>	90

<i>Oikeasta lukemisesta</i>	94
<i>Oinolaiset</i>	97
Politiikan eri laidoilta.....	99
Suudelmia ja vielä enemmän.....	103
Aapiskukon munittua	108
<i>Yhdessä ja ääneen</i>	109
<i>Salaa</i>	113
<i>Paimenessa ja muita töitä tehdessä</i>	116
<i>Eläytymistä ja haaveilua</i>	118
Almanakka ja muita elämyksiä	121
<i>F.W. Foersterin Osaatko elää?</i>	121
<i>Zane Greyn Betty Zane</i>	123
<i>Raamattu</i>	124
<i>Runan Erämaan papin avioliitto</i>	125
<i>Johann Christoph von Schmidin Genoveva</i>	126
<i>Zacharias Topeliuksen Välskärin kertomuksia</i>	128
Lukijapoikia ja -tyttöjä.....	130
Lähteet	139

Yleiset kirjastot

Sirkka-Liisa pääsi vierailulle Elin-tädin luo Taipalsaaren kunnantuvan vinttikamariin. Elin oli talon vahtimestari, kantoi aamuisin puut talon moniin uuneihin, lakaisi lattiat ja siinä sivussa ompeli pienessä keittiössään vaatteita kyläläisille. Tyttösen aika tuli pitkäksi, jolloin täti pistäytyi naapurikamarissa ja palasi pino kirjoja mukanaan. Kun piti lähteä kotiin, oli haikeaa jättää kirjoja. Mutta Sirkka-Liisallepa kerrottiin, että seuraavana sunnuntaina hän saisi kirjat oikein mukaansa ja vilautettiin vakuudeksi naapurikammaria, jossa seinät olivat kirjakaappien peitossa. Elin-täti oli myös kirjastonhoitaja joka torstai ja sunnuntai.

Kirjasto on kaappi

”Pitkän tiskimäisen pöydän takana istui eräs miesopettaja kirjoittamassa, kaksi yläluokan poikaa apunaan. Pojat etsivät pyydettyt kirjat korkeasta kirjahyllystä ja antoivat ne opettajalle, joka merkitsi ne omaan suureen kirjaansa ja ojensi hakijalle. Ääneen ei kukaan saanut puhua muiden kuin opettajan ja hänen apulaistensa kanssa. Meidän puolellamme pitkää pöytää oli seinään kiinnitetty laajoja kirjoitettuja ja painettuja liuskoja, joista kirjojen nimet voitiin etsiä. Heti kun astuin tähän huoneeseen, aloin joutua selittämättömän hämmennyksen valtaan. Huoneessa vallitseva hiljaisuus, pidätetyn kohteliaat vuorosanat, kirjarivien mykistyneet salaisuudet yhtäkkiä ikään kuin piirittivät ja kietoivat minut vielä tuntemattomien asioiden verkkoon. En pitkään aikaan osannut muuta kuin tuijottaa syvän kunnioituksen vallassa ympärilläni. Lopulta eräs luokkatoverini kuiskasi hiljaa korvaani, että ellen tietäisi, mitä kirjoja haluaisin, voisin valikoida ne noissa liuskoissa olevien nimien perusteella. Opettaja, joka hallitsi tätä koko olemustani kuohuttavaa huonetta, loi meihin niin ankaran katseen, että toverini vetäytyi minusta säikähtyneenä kauemmaksi ja minä käännyn pelästyneenä tarkastelemaan liuskoja. Ne eivät puhuneet minulle mitään eivätkä kirjoitetut kirjojen nimetkään maininneet minulle mitään. Valitsin umpimähkään kaksi nimeä ja otin kaksi ensimmäistä lainattua kirjaani.”

Siinä tuli Toivo Pekkasen Lapsuuteni-teoksen (1953) kuvaus kirjastosta suljettuine hyllyjärjestyksineen ja luetteloineen. Pekkasen kotona ei puhuttu kirjoista, koko se maailma oli vieras, mutta heti kun hän sai luvan mennä koulun kirjastoon, hän aavisti kuuluvansa sinne.

Viimeisen kansakouluvuoden alkaessa Pekkasen kirjan poika tunsikin kirjojen tarpeen niin suureksi, että hänen täytyi siirtyä kaupunginkirjastoon. Lainaamiseen tarvittiin viisipennisiä, ne olivat köyhässä perheessä lujassa. Isä arvasi, että hänen tupakkarahoistaan oli varastettu, mutta ei valittanut. Helpollahan Kotkan poika sai kirjastolainansa rahoitettua, kun vertaa siihen tukholmalaississikkään, joka kerran tuli poikkeuksellisesti lainakirjastoon ilman sisartaan. Ei,

sisko ei ollut sairas, mutta poika oli onnistunut saamaan sinä päivänä kiinni vain yhden rotan, joista saatavilla tapporahoilla, viisiäyrisillä, sisarusten kirjalainat rahoitettiin.

Yleisten kirjastojen pitkä maksuttomuuden perinne alkoi vuoden 1928 kansankirjastolain myötä. Valtionapua saavien, kaikkien halukkaiden käytettävissä olevien kirjastojen piti tuosta alkaen olla maksuttomia. Moni kirjasto oli sitä jo ollutkin.

Suljetun hyllyjärjestyksen aikaiset kirjakaapit – jolloin lainaajat eivät päässeet itse hakemaan kirjoja vaan pyysivät niitä kirjastonhoitajalta – ovat jääneet hyvin monen lainaajan mieleen. Muistetaan vielä vuosikymmenien päästä niiden väri ja muoto ja koko, puun tuntu käteen. Kaappi ja kirjat siellä tarkoitti kirjastoa.

”Opettaja avasi kirjakaapin ja antoi minulle sieltä kirjan”, alkaa suuri osa vanhemman väestön lapsuuden kirjastomuistoja koskevista kirjoituksista. Opettaja oli koulun oppilaskirjaston hoitaja, ja vastasi usein myös paikkakunnan yleisestä kirjastosta.

Väinö Kirstinän kotikylässä, Tyrnävän Ängeslevän Alapään kansakoulussa oli juuri tuollainen kirjasto, lasiovinen kaappi, josta sai lainata kirjoja kotiin kerran viikossa yhden tunnin ajan. Opettaja merkitsi lainat muistiin mustakantiseen vihkoon. Kirstinä luki jokseenkin kaikki ruskealla paperilla päällystetyt niteet – paperin oli tarkoitus suojata kirjaa lasten likaisilta näpeiltä – parissa vuodessa. Kunnankirjastoon oli matkaa seitsemän kilometriä, eikä sinne pitkän matkan vuoksi menty.

Ilmajoen Ilomäellä raittiusseuran kirjastoporukka vaati uutta kaappia. Entinen oli kyllä koma, yläosassa lasikaapit, keskellä sorvattujen koristeiden muodostama välitila, mutta alakaappi niin leveä, että kirjoja oli monessa rivissä, rivi toisensa takana. Hankala sieltä oli kirjoja konttinaan kaivella. Kirjastoväki piti iltamat kaapin hyväksi, rahaa tuli paljon, mutta pitkään piti kirjastoporukan väitellä muiden raittiusseuralaisten kanssa ennen kuin hyväksyttiin rahojen käyttö kaappiin.

Oli tärkeää, kenen kaapista oli kyse. Samassa huoneessa saattoi olla kunnan kaappi (kunnankirjasto) ja vaikkapa nuorisoseuran kaappi tai sitten koulun kaappi, josta saivat kirjoja vain koululaiset. Kaapeilla oli oma hoitajansa, tai sitten sama henkilö vastasi niistä kaikista. Ensin mainittu oli kunnan kantakirjasto (keskustassa) tai piirikirjasto (kylillä oman pysyvän kokoelman voimin) tai lainausasema (kylillä kantakirjastosta määräjän vaihdetun kokoelman turvin). Vuoden 1961 kirjastolain mukaan kantakirjastosta tuli pääkirjasto ja piirikirjastosta sivukirjasto. Lainausasemat jäivät tuolloin pois. Himangalla oli 1930-luvulla vielä oma versionsa kirjastosta. Kantakirjaston vähäiset arvokkaammat kirjat olivat kirjastonhoitajana toimineen opettajan yksityisasunnossa, josta – kirjastontarkastaja Olga Risulan sanoin – ”annetaan, kenelle annetaan”.

Ilmajoen Ilomäeltä kävivät kyläläiset vaihtamassa lainausaseman kirjat kantakirjastossa kahdentoista kilometrin päästä. Kunta ei suostunut sitä tekemään. Kirjastonhoitaja Helmi Yli-Luukko on kertonut, että ahkerimmat lainaajat, jotka olivat poikia, hätäilivät vähän väliä vaihtamista. ”Vaikka niille olis kuinka selevittänyt jotta me ei sinne lähäre kärryillä koloseeraamaan, eikä kirkkokärryille sovikkaa mitää, rekehen sopii palio enemmän kirjoja. Ei ne uskonu.

Minä sanoon lopuiksi jotta menkää itte vaihtamahan, eivät lähteny mutta rutajivat siitä ku he on kaikki luku. Sanoon niille jotta lukekaa ne ny toisikertoon tootta ne niin hätää hokinu jotta saatta kyllä lukia ne uuresta.”

Odotettiin siis talvea. ”Ilomäen iiskamustalla mentihin vaihtamahan ja useenki oli Ilomäen flikat mukana. Kerranki meillä ol reki täynnä lainakirioja, istuumma rees kaikse rauhas ja toimitettiin maailman asioota eikä ymmärretty pitää ohjista kiinni tiiviisti, hevoonen yhtäkkiä teki vinkkelimutkan ja kääntyy pellolle. Sillä oli monta viikkua ajettu sontaa sille vainoolle ja se luuli vissihin jotta nykki mennähän. Kyllä meillä oli kova työ selvitellä ittemmä ja kiriapakettimma lumen keskeltä selevälle tielle. Sitte ruvettiin olohan tyrniempää suittis. Mutta sitte ne jäläkipuheet. Tietäähän ne miehet, vaikka eivät itte menny kirioja vaihtamahan, kyllä rupes juttua repeemähän. Monta vuotta puhuttihin meidän kiriojen vaihdosta kuinka meiton iiskamustaki luullu sontakuormaksi ja muuta toista. Meillä oli aina pitkä toivomuslista joukos jotta toimma jokahittelle sopivaa luettavaa. Pikkujättiläistä mei ikinä saatu, silloli aina niin vientiä pitäjehellä. Kunki piti se ostaa ittelte.”

Soanlahdella siirtokokoelmaa sanottiin reppukirjastoksi. Syrjäkylille vietiin viidenkymmenen kirjan kokoelma repussa. Nykyisin Soanlahden reppukirjasto on nähtävänä Nivalan kirjastossa.

Kunnan keskustassa sijainneen kantakirjaston ja kylien piirikirjastojen välillä oli helposti erimielisyyttä. Kantakirjaston tehtävänä oli periaatteessa toimia kunnassa kirjastoasioiden veturina ja osittain päättää asioita myös piirikirjastojen puolesta. Se aiheutti närää sivukylillä. Monissa kunnissa kirjastojen yhteistyö oli kuitenkin olematonta.

Lukijat ovat aina halunneet uutuuksia, mutta ne eivät tietysti riittä kaikille. Janakkalan toimielias kirjastonhoitaja F.V. Valaranta huomasi, että kirjat, jotka olivat ”pitäneet miehekkäästi paikkansa” kantakirjaston hyllyllä jo kolmenkymmenen vuoden ajan, otettiin vastaan uutuuksena, kun ne toimitettiin syrjäkylille. Valaranta lastasi 1929 kuorma-auton täyteen kantakirjaston kirjoja ja ajeli kylille toimittamaan kirjat valitsemilleen siirtokokoelman hoitajille, joille sitten maksettiin korvauksena vaivoistaan kaksikymmentäviisi penniä kustakin lainauksesta. Hyvin kelpasivat kirjat. E.J. Ellilän kokemus tukee Valarannan käsitystä. Vanhat Sysmän kantakirjaston kirjat kelpasivat luettavaksi Onkiniemen kylällä. Siellä ne olivat uusia. Onkiniemellä tunnettiin nuori Eino Johannes lukuharrastuksestaan ja annettiin kirjasto hänen vastuulleen. Minna Canthin, Juho Reijosen, Pietari Päivärinnan ja Santeri Alkion vanhempi tuotanto teki Ellilään suuren vaikutuksen ja ohjasi hänet aikuisuudessa kirja-alan pariin kustannusvirkaileijaksi ja bibliofiliksi. Ensimmäinen hänen lainaamansa kirja oli Ernst Ecksteinin Lukon takana. Nuori Ellilä otti asian niin tosissaan, että vaikka äiti lukikin osia kirjasta ääneen, hän luki sen vielä itsekin. Koska juuri hän oli saanut kirjan lainaksi, hänen oli se luettavakin! Kun Enontekiön kantakirjastonhoitaja Y.T. Kortelainen joulukuussa 1955 lähetti Karesuvantoon kantakirjaston kirjoja Karesuvannon piirikirjaston omien kirjojen täydennykseksi, hän kirjoitti mukaan kitkeränsävyisen kirjeen. Kirjat olivat Kortelaisen mukaan hyviä ja lukemisen arvoisia, vaikka ne olivatkin vanhoja. Hyvä kirja ei vanhene vuodessa eikä kymmenessäkään, koska jos

se sen tekee, se ei ole hyvä. Eikä sitä paitsi kannata hankkia uusia kirjoja joka kylälle. Kirjan lukee yksi kyläläinen tai ei sitäkään, ja sen jälkeen se on toimeettomana hyllyllä pölyttymässä. Joitakin uusia kirjoja oli kuitenkin Karesuvannolle luvassa, kantakirjaston valitsemina. Kortelainen oli närkästynyt, kun Karesuvannosta oli valitettu kunnanhallitukselle, ettei kylään saada uusia kirjoja.

Olisipa oma huone!

1920-luvulla kirjastoliikkeen tavoitteena oli saada oma huone kantakirjastoille (kuntien pääkirjastot), tila jossa ei mikään muu taho isännöinyt. Muiden kanssa jaetuissa huoneistoissa oli monta haittapuolta. Kirjoja hävisi, kirjastovälineet olivat sikin sokin. Kirjasto oli huoneessaan kuin loinen. Kunnanvaltuustot, verotuslautakunnat, käräjät, säästöpankkien hallitukset, pyhä- ja rippikoulut, asevelvollisten kutsunnat, eläinten kantakirjaanottotilaisuudet sekä torvisoittokunnat ja näytelmäkerhot käyttivät samaa tilaa ja määräsivät tahdin. Ne kävelivät kirjaston yli, ja kirjastonhoitajan ei auttanut muu kuin pakata kampsunsa ja lyödä kirjakaappien ovet lukkoon, vaikka olisi ollut lainausaika menossa.

Omia huoneita saatiinkin, ja niissä voitiin toteuttaa avoin hyllyjärjestys eli lainaajien pääsy valitsemaan itse hyllyistä mieluista luettavaa. Monitoimikäyttö ei tullut kyseeseen: jos kirjastossa oli avohyllyt, ei tilassa saanut valtionapuehtojen mukaan olla muuta toimintaa. Olihan se yhdenlaista tuhlausta, kun aukioloaika saattoi olla vain muutama tunti viikossa. Tilaa omassa huoneessa vaikkapa jossain Uskelassa oli parikymmentä neliötä, Orivedellä kaksi kertaa niin paljon. Miehikkälän seitsemän neliömetrin kirjastollakin pärjältiin jotenkuten. Kalustona oli yleisesti pieni määrä kirjakaappeja tai -hyllyjä, kirjastonhoitajan pulpetti, pöytä, tuoleja tai penkki lukijoille ja pienet tikkaat ylähyllylle kurkottamista varten. Pyhäjärvellä (U.l.) oli 1920-luvulla Suomen ainoa maalaiskuntien kirjastotalo.

Erot pienten maalaispitäjien ja suurimpien kaupunkien välillä olivat valtavat. Uskelan parikymmentä neliötä tai Miehikkälän seitsemää neliömetriä ei voinut mitenkään mitata samalla mittatikulla esimerkiksi Oulun niin sanotun Ainolan kirjaston kanssa. Se toimi kauppaneuvos Hemming Åströmin perikunnan 1910 lahjoittamassa huvilassa, josta tehtiin kirjasto- ja museotalo. Heti käyttöönoton jälkeen tärkeimpiä suomalaisia, sekä suomen- että ruotsinkielisiä sanomalehtiä tuli kuudenkymmenenviiden vuosikerran verran kellon ympäri avoinna olevaan sanomalehtisaliin, raportoi Kirjastolehti. Lainattavia kirjoja oli vain viisituhatta, mutta kasvunvaraa oli järjestetty viisinkertaiselle määrälle, ja käytössä oli jo avoimet hyllyt rajatussa määrin. Käsikirjasto sisälsi hyvän määrän tietoteoksia, sidottuja aikakauslehtiä, karttoja, sanakirjoja ja valtiopäiväasiakirjoja, joita päivittäin kävi tutkimassa keskimäärin lähes kolmekymmentä henkeä. Vakavat hahmot tutkimuksiinsa keskittyneinä toimivat kirjastossa niin omatoimisesti,

Kämpillä, korsuissa ja vankileireillä luettiin, samoin kotona pullataikinaa vaivatessa ja peiton alla taskulampun valossa. Kirjan voimaa ja lumoa välitettiin kirjallisuusmatineoissa, satutunneilla ja valtakunnallisilla kirjallisuusviikoilla. Kansanvalistajat ja kirjakauppiaat tekivät määrätietoista työtä kotikirjastojen perustamiseksi ja kirjastonhoitajat loivat kirjastoihin sivistyksen leimaa kirjailijoiden valokuvilla, viherkasveilla ja eleganteilla lampunvarjostimilla.

Miksi suomalaisen kirjastoliikkeen keskeinen vaikuttaja Helle Kannila ja muut kansanvalistajat halusivat rajoittaa ihmisten sanomalehtien lukemista? Kuinka he ohjasivat kirjojen lukemisessa tavoitteellisuuteen, systemaattisuuteen ja hitauteen? Joku lukija niin ehkä tekikin, mutta monet sen sijaan lukivat ahmien ja kaikkea mahdollista sekaisin. Luettiin ääneen, luettiin salaa, ja muun puutteessa vaikka almanakkaa.

Kirjan päähenkilöinä ovat lukijoiden ja kirjastonhoitajien lisäksi aiemmin huonosti tunnetut kirjastontarkastajat ja kirja-asiamiehet.

9 789528 013518

ISBN: 9789528013518

BoDTM
BOOKS on DEMAND

www.bod.fi